

УКРАЇНЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

О.Р. Слободянюк, Н.М.Глушкова
Одеський державний екологічний університет

Участь інтелігенції у процесі націотворення І третини ХХ ст. є важливою в контексті сучасного розвитку незалежної української державності. Це зумовлено тим, що громадсько-політичні погляди тогочасної інтелігенції слугували підґрунтям у реалізації державно-політичної ідеї сучасності. Адекватне відтворення громадсько-політичних поглядів інтелігенції може слугувати певним методологічним орієнтиром і в теперішніх умовах формування національної самосвідомості. Одне з головних місць в історичному процесі розбудови держави займають події української революції 1917-1920 років і особливо доба Директорії УНР.

Даний період характеризувався прагненням українців до самоутвердження та самореалізації як нації, численними спробами побудови незалежної держави, активними пошуками нових державних моделей. Саме тому досвід періоду Директорії може стати в нагоді для побудови соціальних, політичних та державних засад сучасної української держави. Події національно-визвольної революції засвідчують, що одним із найактивніших суб'єктів політичних перетворень в країні була національна інтелігенція на відміну від європейських країн, де також відбулися революції, в Україні основною рушійною силою була не національна буржуазія, а інтелігенція. Діяльність цього соціального прошарку значною мірою зумовила характер революційних процесів та перетворень, визначила перебіг подій і, деякою мірою, результати самої революції. Особливе місце в державотворчих процесах того часу посідає так званий “трудовий принцип”, запроваджений директорією як альтернативна модель незалежної держави. Він чітко визначив місце і роль різних соціальних прошарків суспільства в державі та системі управління нею.

Останнім часом з'явилася значна кількість праць вітчизняних дослідників, присвячених проблемам української державності та дослідженню “трудового принципу” зокрема. Це, по-перше, серйозні монографічне дослідження В.Верстюка [1] та В.Солдатенка [2]. Серед періодичних публікацій слід назвати статті В.Лозового [3], О. та М.Копиленків [4], С.Грабовського [5]. Автори аналізують причини невдач, уроки та історичне значення.

Досліджуючи обрану тему, автори намагалися вирішити ряд конкретних завдань: проаналізувати суспільно-політичне становище в державі та визначити місце інтелігенції у структурі українського суспільства даного періоду, з'ясувати її політичний та державотворчий

потенціал, розкрити процес вибору та становлення нових державних форм та інститутів Української Народної Республіки, основні напрями партійної роботи інтелігенції.

Прийшовши до влади, Директорія проголосила себе вищим органом відновленої УНР, у складі п'яти осіб, троє з яких репрезентували “ліві” партії УНС. Таким чином можна стверджувати, що Директорія була нічим іншим, як диктатурою представників частини українських соціалістичних партій. Решта політичних партій та організацій, які входили до початку повстання до складу УНС, “випали” з новоутвореної політичної конструкції і залишились на деякий час поза межами політичних процесів у країні. Ще більше позиції партій-лідерів зміцнилися після утворення 26 грудня 1918 року Ради Народних Міністрів на чолі з соціал-демократом В.Чеховським. Соціал-демократи отримали шість портфелів, есери – чотири, а соціал-самостійники та есери по три [6].

Українська інтелігенція – політично активна, певною мірою економічно міцна – була на даний період головним рушієм національного відродження. Інтелігенція вже остаточно сформувалась як самостійний соціальний прошарок, що мав свою власну психологію та усвідомлював свою відповідальність за долю народу і претендував на право бути політичним лідером у державі. Окрім того, саме цей прошарок населення мав солідний досвід управлінської та державотворчої роботи в російській демократії та національно-державних утвореннях (Центральна Рада, Гетьманат).

Інтелігенція була організаційно об'єднана і представлена в основних національних партіях – УПСР, УСДРП, УПСС, УПСФ. Хоча інтелігенція не була чисельною порівняно з іншими соціальними верствами, однак була представлена в усіх регіонах України. У південно-західних губерніях відсоток власно української інтелігенції складав 37%, у трьох губерніях Лівобережжя та на Слобожанщині – 41%, на півдні – тільки 22% [7]. Але існував ряд особливостей, що позначився на методах діяльності даного суспільного прошарку. По-перше, серед інтелігенції України виділялося декілька значних національних груп. Досить солідний відсоток складали росіяни – 30%, євреї – 15%, поляки – 5%, а безпосередньо українців було тільки 32% [8]. Ще однією особливістю даної групи населення був поділ на міську (60%) та сільську (40%) інтелігенцію, причому представники українства переважали саме на селі, що фактично виключало їх із процесу активної суспільно-політичної діяльності. У своєму дослідженні У своєму дослідженні Георгій Касьянов, підкреслюючи неоднорідність даного прошарку, виділяв дві основні групи, які значно відрізнялись одна від одної [9]. До першої відносяться кооператори, агрономи, дрібні службовці, юристи, земські службовці – їх в Україні було понад 160 тис., більше ніж половина від усієї чисельності класу. Саме сільська та дрібна міська інтелігенція прагнула очолити націоналістичний рух, оскільки мала також і матеріальну зацікавленість у створенні національної української держави, бо в ній вони склали б еліту. Інша група – люди, професії яких

забезпечують специфічні потреби самої інтелігенції – історики, філософи, письменники, мистецтвознавці. Представники цієї групи виступали як генератори основоположних ідей розбудови нової держави, часто не рахуючись з інтересами представників першої групи, що призводило до непорозумінь та конфліктів. Така етносоціальна структура тогочасного суспільства зумовила український політичний провід обрати форму влади, яка б, задовольняючи потреби домінуючого класу селянства, була спроможна ліквідувати суспільно-класову “не повноту” українського народу [10]. Саме ці завдання і повинна була вирішити власна модель політичної організації суспільства, що ґрунтувалась на “трудовому принципі”.

Обговорення питання вибору форми влади відбулося ще на початку грудня 1918 року на закритій нараді у Вінниці, де були присутні лідери Директорії та представники УПСР, УСДРП та УПСС. Представники лівих фракцій УСДРП та УПСР на чолі з головою Директорії виступали за впровадження на Україні системи радянської влади. На їх думку, система Рад змогла б розширити соціальну базу “українського національного відродження” за рахунок пролетаріату села та міста і позбавила б російських більшовиків бажання прагнути захопити владу. Але більшість учасників наради на чолі з С.Петлюрою виступили проти радянської системи державного будівництва. Вони відстоювали парламентську систему влади і розбудову української держави за європейським зразком. Логіка відбудови УНР вимагала відновлення демократичних інституцій Центральної Ради, але цього не сталося. М.Грушевський звинувачує в цьому українські партії та Директорію, які прагнули зберегти в своїх руках необмежену владу. Результатом довгих дискусій став компроміс у вигляді “трудового принципу”, який задовольнив не всіх (соціалісти-самостійники голосували проти).

Володимир Винниченко, який приписував заслугу появи нової державної моделі лише собі, але у такому важливому питанні, як майбутня форма державного устрою навряд чи ініціатива вибору могла належати одній особі, хай і голові держави. Володимир Винниченко не був автором “трудового принципу”, а скоріш за все оприлюднив ідею, яка давно вже була розроблена партією есерів. Ще у червні 1918 р., у резолюції ЦК УМСР зазначалося, що “можлива передача влади революційному трудовому опору в особі рад робітничих і селянських депутатів” [11]. Ця пропозиція була підтримана на засіданні ЦК УСДРП у кінці грудня, коли було рішення “Про організацію влади в Україні”, в якому наголошувалося, що основою державної влади в Україні повинна стати коаліція трудової демократії – пролетаріату і селянства без буржуазних класів [12].

Реалізацією на практиці “трудового принципу” було скликання і проведення Конгресу трудового народу, на якому інтереси “трудової інтелігенції” були представлені 33 депутатами, у той час як селянських обранців було 377, а депутатів від робітників – 118.

В ході роботи Конгресу відбувся остаточний розкол українського визвольного руху, розкол інтелігенції України. Ліворадикальна інтелігенція відстоювала ідею впровадження на Україні Радянської влади, “центристи” виступали за подальшу розбудову країни на основі трудового принципу, ліберальна інтелігенція схилилася до військової диктатури.

Роз’єднання українських політичних сил призвело до розколу між новоствореною державою та суспільством, міжнаціонального розколу в середині українського суспільства, утворення опозиції владі як “справа”, так і “зліва”, розвалу армії.

У ході національно-визвольних змагань 1917-1920 років українська національна інтелігенція відіграла визначну роль організатора та одного з рушіїв революційних процесів. Але на жаль, ряд об’єктивних та суб’єктивних причин не дозволили здійснити покладену на неї історією місію – разом з іншими соціальними верствами суспільства вибороти та побудувати незалежну українську державу.

Література

1. Верстюк В. Українська народна Республіка під проводом Директорії. // Історія України: нове бачення: - К., 1996. – т.2.
2. Солдатенков В. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920 р.р.) – К., 1999.
3. Лозовий В. Пошуки Директорію ідейно-політичних засад відновлення діяльності УНР. //Український історичний журнал – 2000 №5 – с.32-37.
4. Копиленко О., Копиленко М. “Друга” УНР: спроба історико-теоретичного аналізу // Право України – 1996. - №8.- с.54-60.
5. Грабовський С. Українське державотворення революційної доби: виклики часу і відповіді нації // Розбудова держави. – 1997.- №12.- с.3-16.
6. Семененко В. Історія східної України. Поновлення кайданів (1917-1922р.р.) – Харків, 1995.- с.117.
7. Ростовська О., Родін С. В.Винниченко і його державно-політична концепція // Сіверянський літопис.- 1995.- №4-с.93.
8. Лейберов О. Українська інтелігенція та “трудоий принцип” Директорії УНР // Література та культура Полісся – 2005 – вип.28. – с.150.
9. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX-XX століть: соціально-політичний портрет. – К., 1993 – с.42-43.
10. Там само – с.43-44.
11. Там само – с.18.

12. Лозовий В. Пошуки Директорією ідейно-політичних засад відновлення діяльності УНР // Український історичний журнал – 2000.- №5.- с.33.
13. Ростовська О. Родін С. В.Винниченко і його державно-політична концепція. // Сіверянський літопис. – 1995.- №4.- с.92.
14. Магочій П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура // Український історичний журнал – 1991-№3.-с.103.
15. Курносов Ю. Духовне життя на Україні в 20-30-х роках// Український історичний журнал. – 1990. - №1 – с.98.
16. Попова Н. Українська інтелігенція третьої чверті ХІХ ст.: сутність та шляхи реалізації національного проекту // Вісник Черкаського університету – 2005. – с.64.